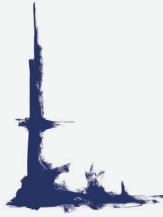

da je *Libro dell'Arte* bio preporučan kao "ko-ristan priručnik za restauratore". Poticaj je za ovo hrvatsko izdanje, čini se, na istome tragu. U uvjetima suvremenog školovanja konzervatora-restauratora Cenninijev tekst naravno više ne funkcionira kao "priručnik", ali je neizostavan dio obrazovanja budućih restauratora, izvor obilja informacija o postupcima koji su opred-

mećeni u brojnim slikarskim djelima naše baštine. Njih je potrebno prepoznati i valorizirati u složenoj stratigrafiji i bogatoj povijesti svakoga pojedinog umjetničkog predmeta ukoliko ga želimo sačuvati za budućnost. Pri tome će, vjerujem, Cennini ostati pouzdan, duhovit i šarmantan suputnik.

Sanja Cvetnić

ŽIVOTI SLAVNIH SLIKARA, KIPARA I ARHITEKATA

GIORGIO VASARI, *Životi slavni slikara, kipara i arhitekata*: Izbor iz djela, (prev. s engleskog) Dina Ferman, Zagreb, CID-Nova, Biblioteka Tragovi, 2007., 322 str., ISBN-a nema

Zastrašujuću informaciju o padu interesa za studij talijanskoga jezika, sudeći prema statistici koja ove godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu bilježi manje od dva zainteresirana kandidata za jedno studentsko mjesto (za uspo-redbu, na studij portugalskoga jezika i književnosti javilo se više od dvadeset pristupnika na jedno mjesto), slijedi još jedan udarac za talijaniste: izašao je prijevod izabranih *Života slavni slikara, kipara i arhitekata* Giorgia Vasarija (Arezzo, 30. srpnja 1511. - Firenca, 27. lipnja 1574.) s engleskoga. Da, s engleskoga, vjerojatno prema popularnom i više puta izdavanom uzornom udžbeničkom izdanju Penguin Classics u prijevodu Georgea Bulla, s komentarima Petera Murraya, ali to nije nigdje navedeno u izdanju *Životi slavni slikara, kipara i*

arhitekata: Izbor iz djela izdavačke kuće CID-Nova. Čak je i talijanski naziv *Života* (prozvan u opisu izdanja izvornikom) napisan bez korekture, s "più" pretvorenim u "piu". Udarci talijanistima se nastavljaju: novo izdanje ne spominje da je ikada izišao prijevod kojeg dijela *Života* na hrvatskome, premda već pola stoljeća "boljim antikvarijatima" diljem Hrvatske i susjednih zemalja, knjižnice da i ne spominjem, kruže izdanja Mladosti s pojedinačnim životopisima, primjerice *Život Michelangela Buonarrotija, firentinca, slikara, kipara i graditelja* (1953.) u prijevodu Ive Frangeša koji je priredio i opremio bilješkama Radoslav Putar ili *Životopis Giotta slikara, kipara i graditelja firentinskog* u prijevodu Branimira Gabričevića (1952.), s istom uredničkom pratnjom.

Ta su izdanja, osim upućenih komentara, Putareva *Pogovora*, *Kronologije života i djela* umjetnika kome je posvećen prijevod, te *Registra imena umjetnika koji se spominju u ovoj knjizi*, s kratkim biografijama, bila primljena kao izvrstan početak kritičkih izdanja Vasarijevih prijevoda, ali očekivanja su iznevjerena.

Zornija je od kuknjave usporedba teksta, primjerice slavnoga početka Giottova životopisa u kome Vasari objašnjava umjetnikovu ulogu za slikarstvo Zapada u izvorniku (1568.):

“Quell’obbligo stesso che hanno gl’artefici pittori alla natura - la qual serve continuamente per essemplio a coloro che cavando il buono dalle parti di lei migliori e più belle, di contrafarla et imitarla s’ingegnano sempre - avere, per mio credere, si deve a Giotto pittore fiorentino, perciò che essendo stati sotterrati tanti anni dalle rovine delle guerre i modi delle buone pitture et i dintorni di quelle, egli solo, ancora che nato fra artefici inetti, per dono di Dio quella che era per mala via risuscitò et a tale forma ridusse che si potette chiamar buona. E veramente fu miracolo grandissimo che quella età e grossa et inetta avesse forza d’operare in Giotto si dottamente, che il disegno, del quale poca o niuna cognizione avevano gl’uomini di que’ tempi, mediante lui ritornasse del tutto in vita.”¹

S prijevodom Branimira Gabričevića (1952.): “Giotto, slikaru firentinskom, dugujemo, po mome mnijenju, istu onu zahvalnost, koju umjetnici slikari duguju prirodi, tom trajnom uzoru svima onima, koji se uvijek - crpeći iz prirode

ono, što je u njoj najljepše i najbolje - trse da je nasljeđuju i da se u nju ugledaju. Ovo zbog toga, jer su pravo slikarstvo i srodne mu grane godinama i godinama ležali zatrpáni pod ruševinama rata, a Giotto je sam, iako rođen u doba nevjestih majstora, slikarstvo, koje bijaše na stramputicu zašlo s božjom pomoći ponovno na pravi put izveo i do takvog oblika dotjerao, da se moglo zvati dobrim. Čudo zaista bješe preveliko, kako je ono neuglađeno i neumješno doba smoglo snage i sposobnosti da u Giottovim djelima prozbori tako znalčki i zrelo, i da je crtež, o kojem ljudi onog vremena znadijahu malo ili ništa, oživio punim životom.”²

S prijevodom s engleskoga Dine Ferman (2007., str. 35): “Ona ista zahvalnost koju slikari duguju prirodi kao svom stalnom uzoru, koju se uvijek trude podržavati i oponašati inspirirajući se onime što je u njoj najbolje i najljepše, duguje se, po mom mišljenju i Giottu, firentinskom slikaru, jer je samo on, iako rođen među nesposobnim zanatlijama, Božjom milošću uskrisio pravo slikarstvo i srodne mu grane, godinama zatrpavane ratnim užasima i zalutale na stranputice, i izveo ih na pravi put. I zaista začuđuje činjenica da je ono sirovo i nevešto doba imalo snage da Giotto obdari tako bogato da se, zahvaljujući njemu, crtež o kojem su ljudi onoga vremena znali malo ili ništa ponovno vratio u život.”

Odluka o prijevodu s engleskoga, osim jezičnih i stilskih ima i nekoliko drugih posljedica koje ga slijede poput neželjene sjene. Najteži su problem imena, stručni izrazi i preciznost

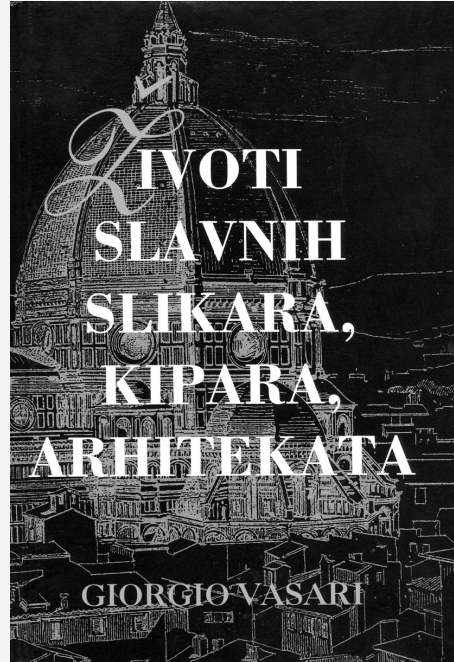
¹ GIORGIO VASARI, *Le vite dei più eccellenti pittori, scultori e architetti*, edizione integrale, introduzione di Maurizio Marini, Roma, Newton, 1991. Prema Edizione Giuntiana, 149.

² GIORGIO VASARI, *Životopis Giotta slikara, kipara i graditelja firentinskog*, (prev.) Branimir Gabričević, (prir.) Radoslav Putar, Zagreb, Mladost, 1952., 7.

koja se gubi bez usporedbe s izvornikom. Rafaelovo stalno prezime nije "da Urbino" nego je to oznaka da je rodom iz Urbina, kao što je Tizian rođen u Pieve di Cadore, i stoga nespretno djeluju naslovi: *Život Raffaella da Urbina* (što bi nedostajalo "iz Urbina"?), a još je gori *Život Tiziana da Cadora* (Cadore!) i sl. Tko zna kakav je to "zaslon" Paolo Uccello radio na oltaru sv. Kuzme i Damjana u crkvi S. Maria del Carmine? U Vasarijevu tekstu je to "dosale" (lat. *dorsale*) što u Uccellovo vrijeme dobiva značenje stalne oltarne slike ili reljefa, a ranije su se tako nazivale slike ili reljefi izlagani u vrijeme svečanosti. Izraz „zaslon“ na oltaru samo zbunjuje čitatelja. Također je uobičajen ikonografski naziv *Posljednji sud* za Michelangelovu zidnu sliku u Sikstinskoj kapeli a ne *Strašni sud*, koji upotrebljava prevoditeljica; u Botticellijevu životopisu *Uspeće Bogorodice* je dakako *Uznesenje...* "Consoli" i "Operai" firentinske katedrale u prijevodu Brunelleschijeva životopisa postali su "predstavnicima i starateljima", izostavljeni su odlomci iz *Života* Brunelleschija i Michelangela bez naznaka da su ispušteni, a na osobnu prosudbu ostavljam smislenost odlomka o dovršetku kupole katedrale u Firenci: "S obzirom da su dva svoda prema prozoru, gdje je trebala počinjati lanterna, već bila gotovo završena, Filippo je morao najzad odlučiti koji će model dati da se izvede. Odlučio je prvo završiti balkon te je izradio različite crteže." (str. 127) Nesnalazjenje i besmislenost još su izraženiji u prijevodu odlomka iz Botticellijeva života koji navodim i u izvorniku (1568.): "(...)finita insieme quella parte che egli è stata allogata e scopertala, se ne tornò subitamente a Fiorenza. Dove, per essere persona sofisticata, comentò una parte di Dante; e figurò lo Inferno e lo mise in stampa(...)"³ i u pri-

jevodu s engleskoga (2007., 226.):

"Kada je završio rad koji mu je bio povjeren, on se odmah nakon otkrivanja istoga vratio u Firencu gdje je kao pristalica sofizma tumačio jedan dio iz Dantea i izradio ilustracije za *Pakao* koje je dao da se izliju."

Primjera bi bilo napretek, no zamjerke se ne iscrpljuju na razini razumijevanja onoga što se prevodi. Urednički dio također je obavljen bez upućenosti u struku i predmet prijevoda. Prevedena su dvadeset i tri životopisa, ali urednica (Ana Luketina) u kratkoj opasci na kraju knjige (*Riječ urednika*) ne spominje koliko je životopisa sabrao Vasari (sto pedeset i osam), što je tek brojčani uvid u veličinu njegova djela i omjer izbora. Na temelju obrazloženja odabira: "odlučili smo načiniti izbor pokušavši izdvojiti najznačajnije i najproduktivnije talijanske umjetnike renesansnoga izričaja i najak-

³ GIORGIO VASARI (bilj. 1), 494.

tualnija i najvrsnija onodobna djela, možda nepravedno izostavljajući majstore pojedinih umjetničkih rodova“, nije jasno prema kojem su točno kriteriju odabrani: Cimabue, Giotto, Jacopo della Quercia, Paolo Uccello, Lorenzo Ghiberti, Masaccio, Filippo Brunelleschi, Donatello, Piero della Francesca, Leon Battista (ne Batista) Alberti, Antonello da Messina, Fra Filippo Lippi, Andrea del Castagno i Domenico Veneziano, Jacopo, Giovanni i Gentile Bellini, Domenico Ghirlandaio, Sandro Botticelli, Andrea del Verrocchio, Andrea Mantegna, Leonardo da Vinci, Bramante, Rafael, Michelangelo, Ticijan, a nisu na primjer: Luca della Robbia, Pietro Perugino, Luca Signorelli, i što to znači “pojedinih umjetničkih rodova”? Pogrešan je navod: “Postoje brojna izdanja ovoga globalno značajnoga djela, a posljednje je ono iz 1568. godine koje je uključivalo sitne preinake i dodatke i biografije brojnih tada aktivnih umjetnika, kao i autobiografiju samoga Giorgija Vasarija“ (str. 322) jer je izdanje iz 1568. tek drugo izdanje, prema izdavaču zvano Edizione Giuntina, a prvo je iz 1550. godine, poznato kao Edizione Torrentiniana. U struci su ti termini toliko poznati da naziv izdavača izravno određuje godinu izdanja i obrnuto. Navod iz *Riječi urednika* koji spominje: “brojna izdanja ovoga globalno značajnoga djela, a posljednje je ono iz 1568.“ otkriva nesnalazjenje urednice Biblioteke Trgovni, koja je u istoj biblioteci (ne kod istoga izdavača, nego baš u istome uredničkome nizu) u kojoj se našao Vasari, izdala i *Disanje i zdravlje - Indijske vježbe disanja, Duhovne tajne Tandre, Avanture izvan tijela i Čudesna pažnja - priručnik za meditaciju*, pa se on sa svojim naslovom *Životi slavnih slikara, kipara i arhi-*

tekata doimlje poput zadatka na razredbenome ispitu za upis na fakultet u kome treba zaokružiti naslov koji ne pripada skupini. U “sitne preinake i dodatke i biografije brojnih tada aktivnih umjetnika“ koje urednica spominje u izdanju iz 1568. godine ulazi i *Vita di Don Giulio Clovio miniatore*, to jest Julija Klovića, činjenica s kojom smo prije devet godina, povodom obljetnice Klovićeva rođenja (1498.-1998.), mahali s ponosom i natjecali u izdanjima na temu Klovića, a potom je sav taj obiljetnički trud pao u zaborav “šire javnosti“, jer - evo - slavni našijenac našao se među “sitnim preinakama“ nevrjednim spomena.⁴ Izdanje CID-NOVA prepuno je nesporazuma i trpi od brojnih nedostataka, ponajviše jer se prevoditeljica i urednica nisu savjetovale s povjesničarima umjetnosti (nema stručnoga redaktora ni recenzenta) i jer nije konzultiran izvornik. Potpuni popis propusta bio bi dug i zamoran: ne spominje Vasarijeve uvodne traktate o arhitekturi, skulpturi i slikarstvu,⁵ ni vojvodu Cosima I. Medicija (tek kao “mece-natstvo znamenite firentinske obitelji Medici“) kome su posvećena oba izdanja, i Torrentiniana i Giuntina; ne navodi Vasarijevu godinu smrti (samo rođenja) ni njegovu ulogu kao arhitekta i slikara u firentinskome manirizmu; komentari nisu točni (objašnjenje za Pietà, dakako pogrešno napisano, da je “čest motiv renesansnoga slikarstva“ jednostavno ne stoji); ali ne zaboravlja istaći da Vasariju nije uvijek uspijevalo razlučiti činjenice od legendi, što je bespotrebna i uzaludna opaska za onoga tko zna išta o razdoblju u kojemu su Vasarijevi *Životi* napisani i za onoga tko zna cijeniti njihovu literarnu vrijednost. I opet se vraćamo

⁴ Usp. GIORGIO VASARI, Životopis don Julija Klovića, sitnoslikara, u: *Fontes Clovianae. Julije Klović u dokumentima svoga doba*, (sast. i pril.) Milan Pelc, Zagreb, Matica hrvatska, 1998., 22-34.

⁵ Usp. GIORGIO VASARI, Traktat o počecima grafičke umjetnosti, (prev. i bilješke) Margarita Sveštarov Šimat, u: *Grafika*, 4-5 (2004./2005.), 34-37 i 6 (2005.), 28-29.

na talijanski i na izvornik koji se u pristupu takvim značajnim izdanjima mora poštovati (usporedno izdanja Torrentiniana i Giuntina su od 1999. godine na internetu),⁶ a prijevod popratiti stručnom redakturom, stručnim bilješkama i po mogućnosti dodacima poput kazala i kronologija, kako je to davno začeo Radoslav Putar.

Vasarijevi *Životi* kako ih je ponudila CID-Nova za povjesničare umjetnosti nisu pouzdani izvor,

pa tako ni obvezni dio stručnih biblioteka. Nakon početnoga veselja pred naslovom *Životi slavnih slikara, kipara i arhitekata* (dijelom i zbog Vasarijeva redoslijeda, priznajem), razočaranje je duboko i temeljito. Možda mi pomogne koja druga knjiga iz Biblioteke Tragovi, na primjer: *Duhovnost: Transformacija iznutra - izvana*, ili *Disanje i zdravlje - Indijske vježbe disanja?* Ili, da se ubuduće svatko drži svoje struke, a u slobodno vrijeme i privatno tko što voli?

⁶ <http://biblio.cribecu.sns.it/vasari/consultazione/Vasari/indice.html> (1999.; 2. kolovoza 2007.)

Magdalena Skoblar

Godine 1996. pojavilo se prvo izdanje knjige *Predromanička arhitektura u Hrvatskoj* autora Vladimira Gossa. Deset godina nakon toga, 2006., svjetlo dana ugledalo je i drugo izdanje koje je, kako nas sam autor obavještava, prošireno za jednu trećinu i osuvremenjeno. Razlika između prvog i drugog izdanja očituje se i u tehničkim karakteristikama nove publikacije tiskane na većem formatu i popraćene većim brojem ilustracija, bilo da je riječ o kvalitetnim fotografijama arhitekture i skulpture ili o

JOŠ JEDNOM O PREDROMANIČKOJ ARHITEKTURI U HRVATSKOJ

VLADIMIR P. GOSS, *Predromanička arhitektura u Hrvatskoj*, Zagreb, Art Studio Azinović, 2006., 239 str., ISBN 953-6271-65-6

preglednim tablama s arhitektonskim nacrtima.¹ Riječ je o dvojezičnom izdanju na hrvatskom i engleskom jeziku, u kojem je zadržana forma iz prvog izdanja gdje se na istoj stranici, jedan do drugog, nalaze stupci teksta na oba jezika. Knjiga je koncipirana tako da započinje predgovorom koji je napisao urednik Andrija Mutnjaković, nakon čega slijedi Gossov uvod i sedam poglavlja o samoj predromaničkoj arhitekturi.²

¹ Knjiga je popraćena s 55 fotografija u boji, 73 crno-bijele fotografije i 50 tabli s arhitektonskim nacrtima.

² Budući da se autor koristi pojmom predromanika, istim pojmom koristim se u prikazu njegove knjige, iako vjerujem da je pojam ranosrednjovjekovna arhitektura daleko prikladniji.